

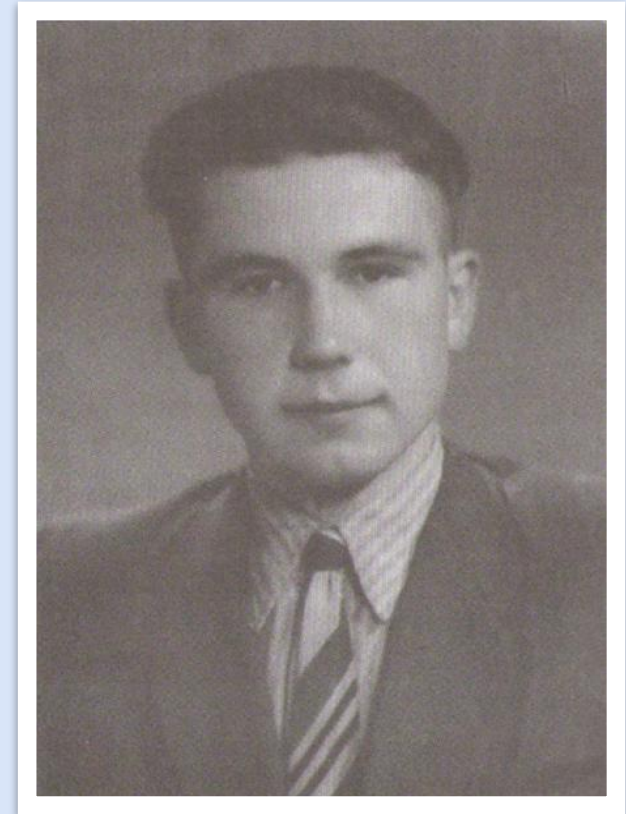
Міжнаціональна солідарність у дисидентському русі СРСР: роль російських та єврейських правозахисників у долі Михайла Дяка

Виконавиця проєкту: Шишка Анна Богданівна

8 клас, Мала академія наук учнівської молоді Івано-Франківської міської ради, Ліцей № 10 Івано-Франківської міської ради Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ

Науковий керівник: Максимець Богдан Володимирович

керівник секції Малої академії наук учнівської молоді Івано-Франківської міської ради, кандидат політичних наук, викладач-методист

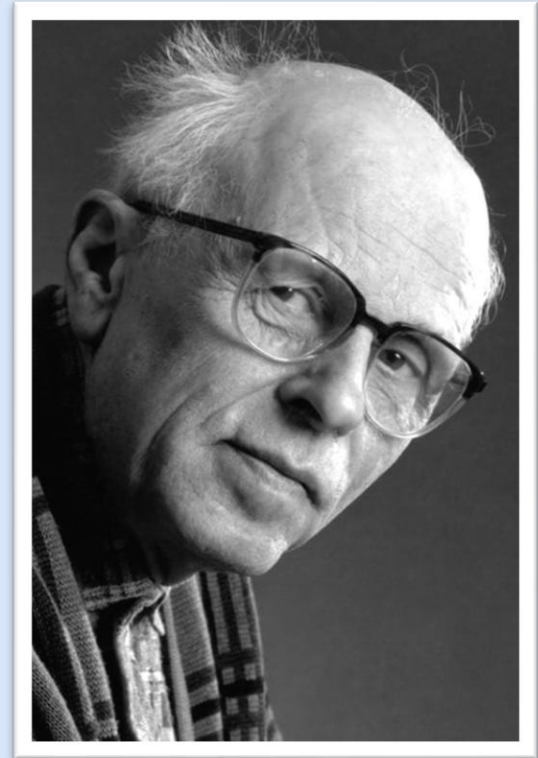

Михайло Дяк (1935-1976)

Джерело : [6, с. 6].

Актуальність теми

В умовах сучасної боротьби України за свою ідентичність дослідження історичного досвіду міжнаціональної співпраці набуває стратегічного значення. Радянська пропаганда десятиліттями намагалася ізолювати український національний рух, тавруючи його як «вузькоспрямований». Постать Михайла Дяка – дисидента, опозиціонера з Івано-Франківщини, співзасновника Українського національного фронту (УНФ) – є яскравим спростуванням цього міфу. Його доля в мордовських виправно-трудовах колоніях (ВТК) та останні місяці життя стали точкою консолідації для російсько-єврейської ліберальної інтелігенції (Андрій Сахаров, Єлена Боннер) та єврейського руху «відмовників» (Едуард Кузнєцов). Вивчення цього досвіду дозволяє глибше зрозуміти механізми антитоталітарного спротиву та роль гуманістичних цінностей у подоланні ідеологічних бар'єрів.

**Андрій Сахаров
(1921–1989)**

Джерело : [11].

Мета і завдання дослідження

**Єлена Боннер
(1923-2011)**
Джерело : [1].

Мета дослідження: комплексно проаналізувати форми міжнаціональної взаємодії та визначити роль Андрія Сахарова, Єлени Боннер та Едуарда Кузнецова у процесі висвітлення справи та порятунку Михайла Дяка.

Завдання дослідження:

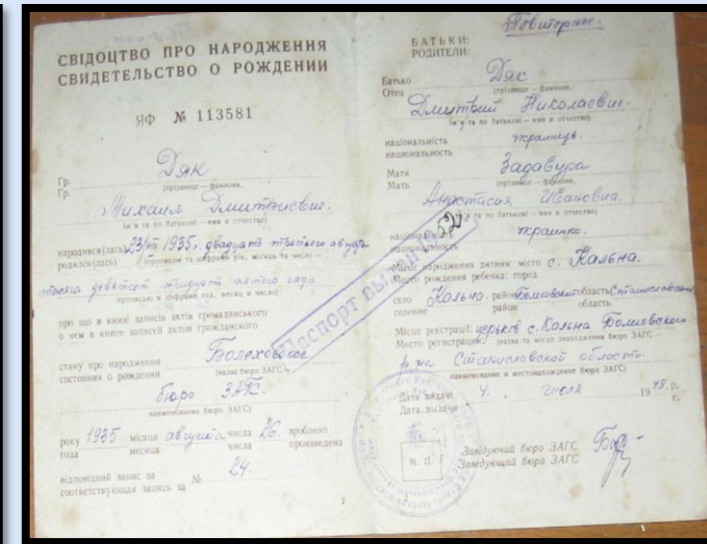
- Відтворити історичний контекст діяльності М. Дяка в межах УНФ та причини його ув'язнення.
- Дослідити механізми передачі інформації про критичний стан здоров'я Дяка з ВТК до правозахисних груп.
- Проаналізувати заходи на захист дисидента, ініційовані А. Сахаровим.
- Оцінити результативність практичної допомоги Є. Боннер та єврейських організацій.

Сім'я та формування світогляду

Формування особистості Михайла Дмитровича Дяка, який народився 23 серпня 1935 р. в с. Кальна, нині Калуського району Івано-Франківської області, в багатодітній сім'ї (мав трьох братів та шість сестер), відбувалося під впливом низки ключових чинників. Зокрема, визначальними стали коріння з національно свідомого середовища, причетність до родини, яка певний час мала зв'язки з УПА, часті відвідини сім'ї повстанцями та розповіді про їхній героїзм і мрії про суверенну Україну, спостереження жорстокості каральних органів СРСР в дитячому віці, репресивна політика щодо українства з боку радянської (совєтської) влади.

**Михайло Дяк (стоїть зліва) в родинному колі.
Кінець 1940-их рр.
Джерело : [6, с. 43].**

**Свідоцтво про народження Михайла Дяка
Джерело : [4].**

Навчання

- ✓ Семилітнім пішов до школи у с. Кальна.
- ✓ Шістнадцятилітнім (1952 р.) закінчив десятирічну школу в сусідньому с. Витвиця.
- ✓ Вісімнадцятилітнім (1953 р.) вступив на юридичний факультет Львівського університету, однак через брак коштів багатодітної сім'ї змушений був вже наступного року від навчання відмовитись.
- ✓ У 1954–1957 рр. – армія.
- ✓ Двадцятивосьмилітнім (1963 р.) його запросили для навчання в школу міліції, яку закінчив 1965 р., отримавши середню юридичну освіту .

Михайло Дяк у складі шкільної волейбольної команди (стоїть другий праворуч).
(с. Витвиця. 1952 р.)
Джерело : [6, с. 117].

Михайло Дяк – курсант школи міліції. Початок 1960-их рр.
Джерело : [6, с. 18].

Диплом про закінчення Михайлом Дяком спеціальної середньої Івано-Франківської школи міліції у 1965 р.
Джерело : [4].

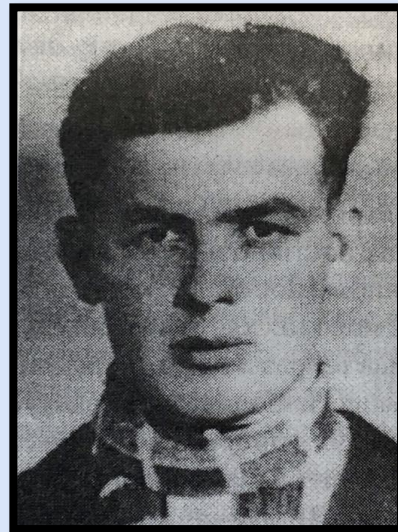
ЗАЛУЧЕННЯ ДО АНТИРЕЖИМНОГО РУХУ СПРОТИВУ

У 1961 р., мешкаючи у с. Старий Мізунь, М. Дяк як працівник міліції долучився до опозиційної діяльності, вивішуючи синьо-жовті прапори в різних місцях (сс. Витвиця та Гошів, м. Моршин), сформувавши свою нелегальну групу «Братство тарасівців», контактуючи з таємними утвореннями УЗНО (УНФ-2) та «За волю».

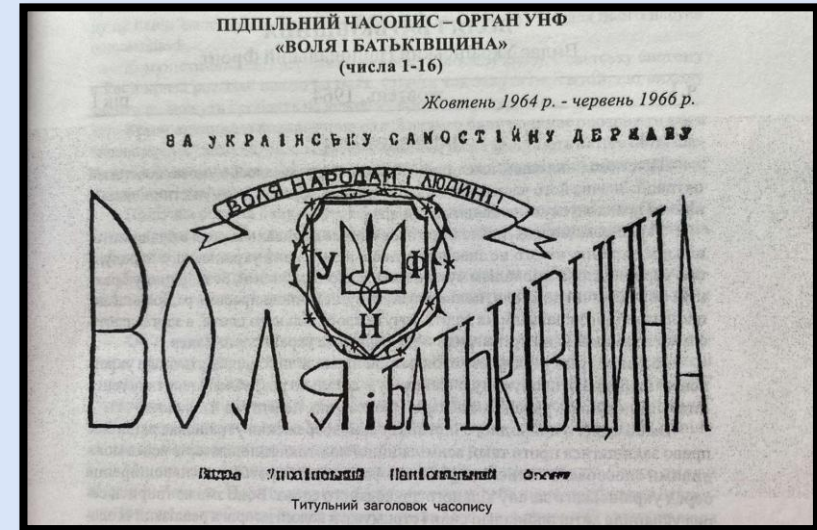
У жовтні 1964 р. вступив до підпільної організації УНФ, яка виникла під впливом його ж акцій на Івано-Франківщині за ініціативою вчителя історії Д. Квецка та ставила собі за мету боротьбу за повне визволення України з-під панування радянської влади і створення незалежної Української держави шляхом розповсюдження антирадянської літератури (брошур і листівок ОУН та самвидавного часопису УНФ «Воля і Батьківщина»). Мав тоді 29 років. Згодом отримав звання капітана міліції.

Михайло Дяк. Початок 1960-их рр.
Джерело : [6, с. 87].

Дмитро Квецко – засновник УНФ.
Джерело : [13, с. 494].

Титульний заголовок підпільного часопису УНФ.
Джерело : [13, с. 71].

Діяльність в УНФ

У 1964–1967 рр. Михайло Дяк став одним із найактивніших членів УНФ. Він залучає та навчає нових учасників стрільбі зі свого службового пістолета, навиків конспірації, орієнтуванню на карті, умінню поводитися на слідстві. Також розповсюджує багато антирадянських документів. За весь час поширив різними способами понад 250 одиниць оунівської літератури, виявленої в горах у криївці (схованці).

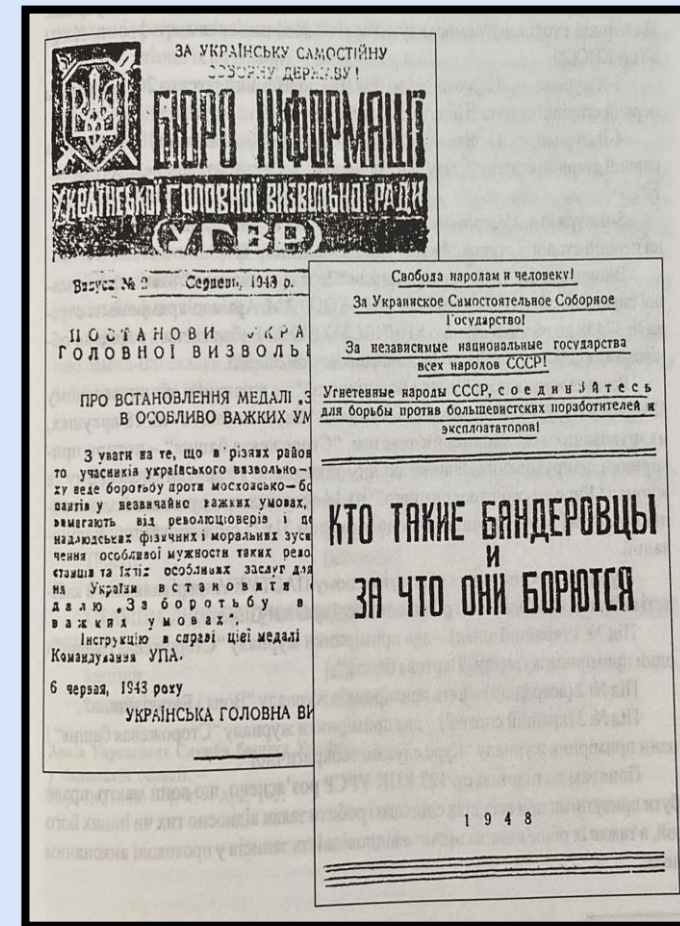
Ящик із криївки, в якому зберігалася антирадянська література.

Джерело : [4, арк. 228].

Антирадянська література, яка зберігалася в ящику.

Джерело : [4, арк. 229].

Титульні сторінки оунівських брошур, які розповсюджували члени УНФ.

Джерело : [13, с. 401].

Діяльність в УНФ

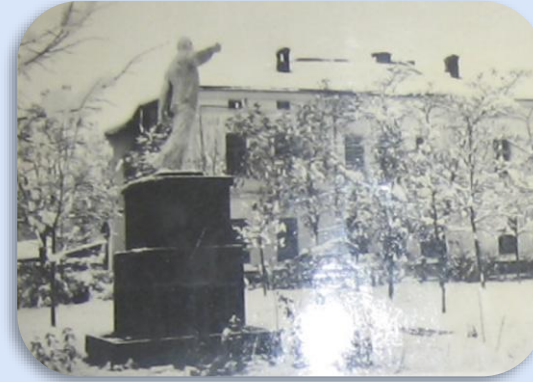
Основними місцями антирежимної діяльності М. Дяка були: села Витвиця, Гошів, Кальна, Старий Мізунь, Княжолука, Новоселиця, Долинського району, м. Болехів, с. Бубнище (Скелі Довбуша), с. Івана Франка (Нагуєвичі), міста Моршин, Дрогобич, Львів, Ходорів, Івано-Франківськ, Київ.

На автобусній зупинці в с. Гошів Михайло Дяк показує на лавці місце, де в ніч на 30 жовтня 1966 р. залишив кілька брошур «Кто такие бандеровцы и за что они борются».
Джерело : [3, арк. 296].

Свідок показує місце під драбиною на Скелях Довбуша, де він виявив антирадянську брошуру.
Джерело : [3, арк. 97].

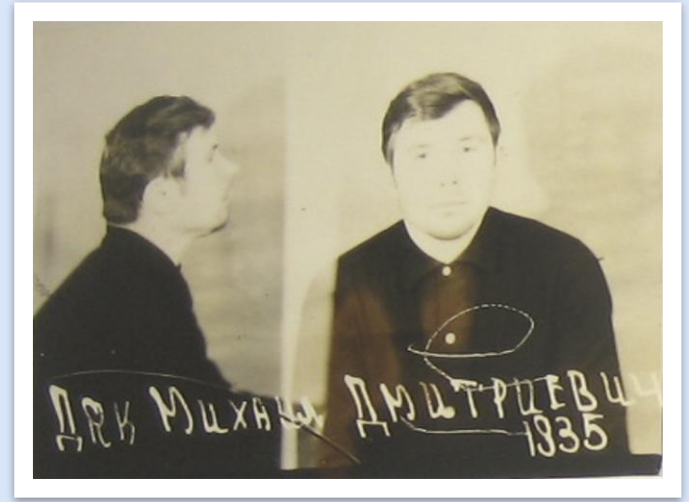
Пам'ятник леніну в м. Болехів.
Джерело : [3, арк. 204].

Околиця с. Гошів, де ростуть ялини, на яких в ніч на 30 жовтня 1966 р. Михайлом Дяком був вивішений національний прапор.
Джерело : [3, арк. 203].

Арешт

Михайло Дяк був заарештований 22 березня 1967 р. На той час йому йшов 32-й рік. Дисидент був засуджений на 12 років позбавлення волі та 5 років заслання за статтями 56 ч. 1, 64 та 222 ч. 1 КК УРСР. Покарання відбував на теперішній росії: у Владимирському централі (найжорстокішій в'язниці для особливо небезпечних злочинців), ВТК Мордовії та Пермі.

Фотографія заарештованого у 1967 р. Михайла Дяка.
Джерело : [2, арк. 6 зв.].

Анкета арестованного

Фамилия, имя и отчество: **Дяк Михаил Дмитриевич**

Дата и место рождения: **1935 г. в с. Кальна Долинского р-на Ивано-Франковской обл. с. Шарий Мишути**

Профессия и специальность: **рабочий Долинский обком, групп. Ивано-Франковской области**

Образование: **училищный ученик, окончил школу**

Семейное положение: **не женат**

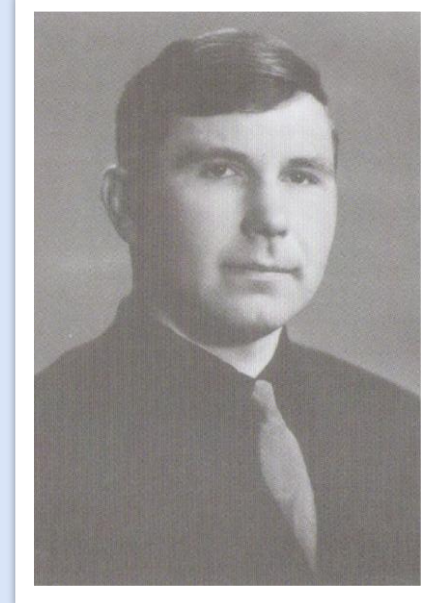
Служба в армии: **не служил**

Судимость: **ранее не судим**

Подпись: **не угасил воевал**

СОСТАВ СЕМЬИ

Связь	Фамилия, имя, отчество, год и место рождения	Место жительства и должность
Отец	Дяк Дмитрий Николаевич	с. Кальна колхозник
Мать	Дяк Анастасия Ивановна	с. Кальна колхозница
Жена (жена)	Дяк Анна Александровна	с. Ст. Мишути фельдшер. от.
Дети	сын Дяк Александр Яковлевич	ученик 1 кл.
Братья, сестры	Дяк Богдан Яковлевич 1947 г.р.	в армии
	Дяк Роман Дмитриевич 1954 г.р.	в 6-м классе
	Дяк Ярослав Дмитриевич 1960 г.р.	с. Кальна
	Холми Сергей Яковлевич 1934 г.р.	с. Кальна
	Васильев Анна Александровна 1939 г.р.	с. Кальна
	Тюшка Стефанович 1941 г.р.	в Херсонской области
	Кулинич Екатерина Александровна 1947 г.р.	Фоталинский уезд в 10 км
	Дяк Ярослав Яковлевич	ученик в 10 км
	Дяк Ирина Дмитриевна	ученица в 10 км

Остання фотографія Михайла Дяка перед арештом. 22 березня 1967 р.
Джерело : [6, с. 77].

Акт осуждения

1. Фам. **Дяк**

2. Имя **Михаил**

3. Отчество **ДМИТРИЕВИЧ**

4. Родился **23 августа 1935 г.** 5. Место рожд. **с. Кальна Долинского р-на Ивано-Франковской обл.**

6. Адрес: **с. Ст. Мишути Долинского р-на Ивано-Франковской обл.**

8. Нац. **Украинец** 9. Гражд. **СССР**

10. Арестован **22 марта 1967 г.** 11. Характер преступления **подкупил свидетеля, фел. акт**

12. Ст. ст. УК **868.1, 84, 888.2, 300**

13. Короткая характеристика **не судим**

Кем осужден **Верховным судом УССР**

Срок **12 лет с конф. лишением**

Приговор вступил в законную силу **22 марта 1967 г.**

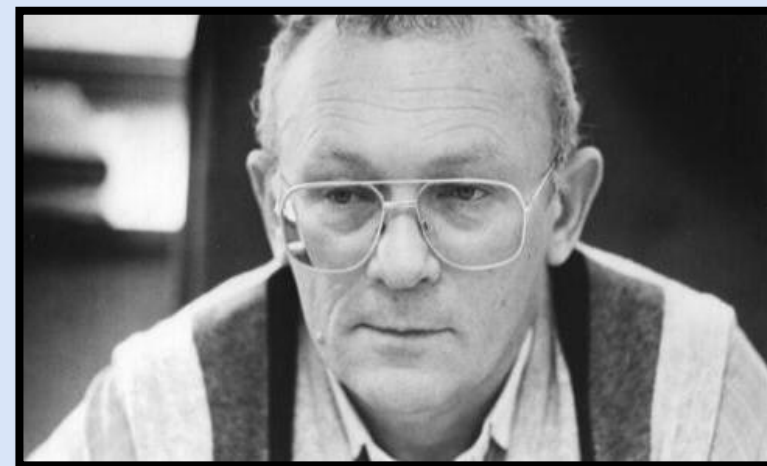
Облікова картка Михайла Дяка з ВТК.
Джерело : [5].

Анкета заарештованого у 1967 р. Михайла Дяка.
Джерело : [2, арк. 5, 5 зв.].

Перебування з дисидентами інших національностей

У 1970-х роках Михайло Дяк та Едуард Кузнецов перебували в суворих умовах мордовських ВТК, де разом із іншими дисидентами виборювали статус політв'язня через колективні голодування та протести. Попри виснажливу працю та психологічний тиск, вони створили систему «табірної пошти», за допомогою якої передавали на волю відомості про злочини адміністрації та стан здоров'я в'язнів. Саме завдяки каналам зв'язку Кузнецова інформація про критичне онкологічне захворювання Дяка потрапила до Андрія Сахарова, що дозволило розпочати кампанію з його порятунку.

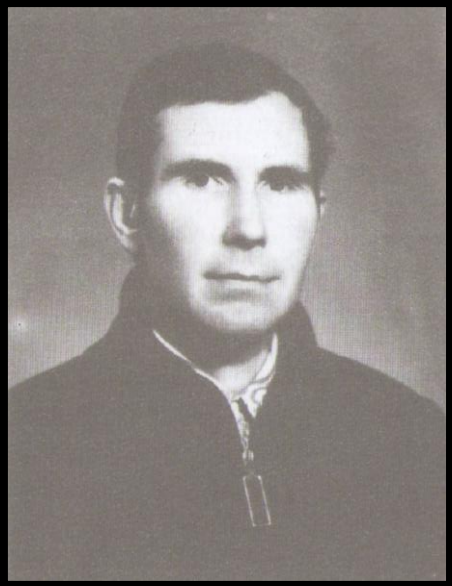
У своїх спогадах Кузнецов відзначав неймовірну мужність Михайла Дяка, який навіть у стані крайнього фізичного виснаження зберігав людську гідність і не припиняв боротьби.

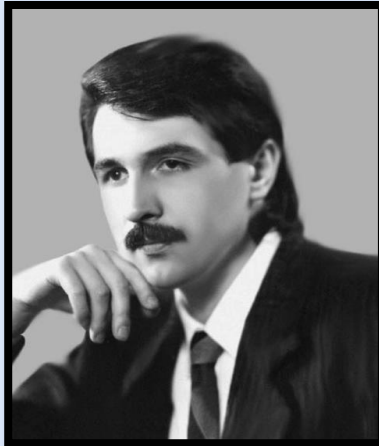
**Едуард Кузнецов
(1939-2024)**
Джерело : [8].

Воля та смерть

У 1973 р. тяжко захворів на лімфогранулематоз (рак). Через це 30 травня 1975 р. був достроково звільнений. Допомогали в лікуванні йому російський радянський правозахисник, академік Андрій Сахаров та його дружина Єлена Боннер. Відійшов у вічність М. Дяк вдома 18 серпня 1976 р. незадовго до свого 41-го дня народження, залишивши дружину Ганну і сина Олеся (Олександра). Похований 21 серпня того ж року на цвинтарі у рідному селі Кальна. Реабілітований.

Останнє прижиттєве фото Михайла Дяка (в светрі від Єлени Боннер). 1976 р.
Джерело : [6, с. 79].

Олеся Дяк – син Михайла Дяка
Джерело : [11; 13, с. 621].

ПРОКУРАТУРА СССР
ПРОКУРАТУРА
ИВАНО-ФРАНКОВСКОЙ ОБЛАСТИ
СПРАВКА
№ 01.1992 № 1646-91
О реабилитации

Гр. Дяк Михаил Дмитриевич
Год и место рождения 1935 г. с. Кальна долинского района Ивано-Франковской области
Место жительства до ареста с. Старый Миауль Долинского района
Место работы и должность (род занятий) до ареста участковый уполномоченный Долинского РОВД
Когда и каким органом осужден (репрессирован) 27 ноября 1967 г. Берковским Судом УССР
Квалификация содеянного и мера наказания с учетом вносившихся в приговор (несудебное решение) изменений по ст. ст. 56 ч.1, 64 УК УССР, 222 ч.1 УК УССР и 12 статьям лишения свободы со ссылкой на 5 лет и конфискацией имущества
Арестован 22 марта 1967 г.; освобожден 30 мая 1973 г. Содержался под стражей, в местах лишения свободы, в Харьковском исправительном 66 лет, 02 месяцев, 06 дней; находился в ссылке лет, месяцев, дней.
В деле имеется документ о конфискации Конфисковано радиоприемник "Родина-52 / питные батареи", отрез суконный на миллиметровую ширинку, отрез шароти синего цвета 1,60 м шириною 70 см

На основании ст. 1 Закона Украинской ССР "О реабилитации жертв политических репрессий на Украине" от 17 апреля 1991 года гр. Дяк Михаил Дмитриевич реабилитирован.

Старший помощник прокурора области
старший советник юстиции
А. В. Мясковский
А. В. МЯСКОВСКИЙ

Ивано-Франковск, обл. 1991 г. № 570 т. 30000

Довідка про реабілітацію Михайла Дяка,
видана Прокуратурою Івано-Франківської
області 21 січня 1992 р.
Джерело : [6, с. 93].

Увіковічення пам'яті

Борцєві за незалежність України у ХХ ст. встановлені два пам'ятні знаки: у Івано-Франківську (2001, 2025) на будинку, де раніше працювала школа міліції, яку свого часу закінчив М. Дяк, у Кальні (2003) на фасаді будівлі місцевої школи, в якій навчався інакодумець. Почесний громадянин міста Івано-Франківська (посмертно) за рішенням міської ради 2025-го року.

Пам'ятний знак Михайлу Дякові у його рідному с. Кальна на будинку місцевої школи.
Джерело : [7].

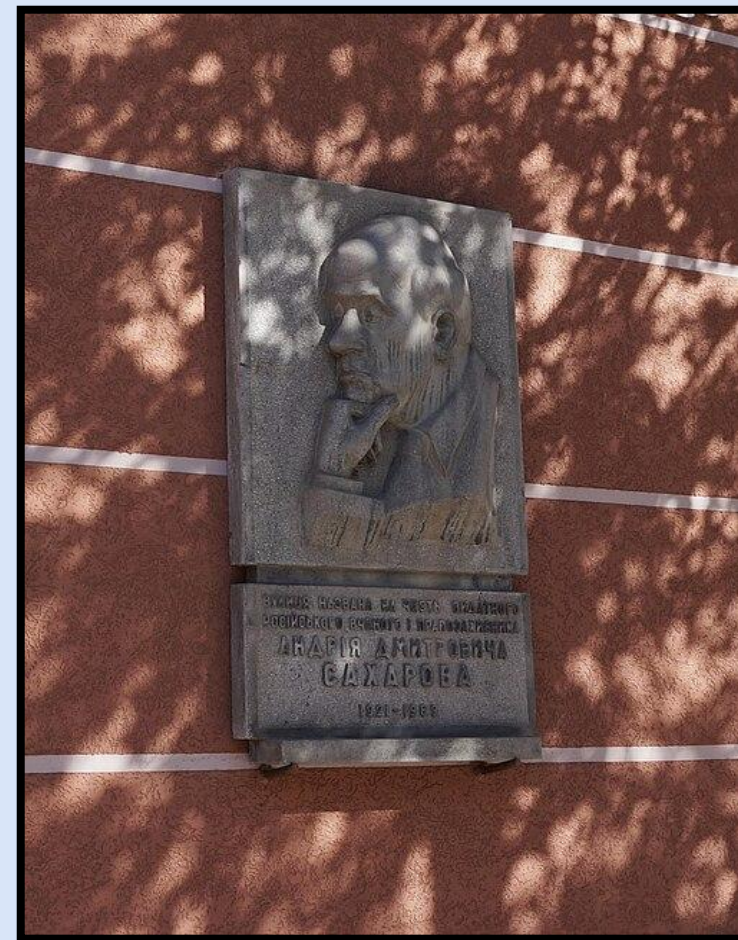
Відзнака «Почесний громадянин міста Івано-Франківська» для Михайла Дяка.
Джерело : [10].

Виконавиця проєкту на фоні барельєфа Михайлу Дякові в Івано-Франківську. Вул. Національної Гвардії
Джерело : [Фотоархів авторки].

Висновки та результати

- Встановлено, що саме міжнародна мережа правозахисників стала єдиним фактором, який не дозволив радянській системі приховано знищити Михайла Дяка у ВТК.
- Доведено, що авторитет Андрія Сахарова був вирішальним у переведенні справи з суто пенітенціарної площини в політичну та гуманітарну.
- Обґрунтовано, що єврейська дисидентська спільнота виступила головним «інформаційним адвокатом» українського руху опору в цей період.

**Пам'ятна дошка Андрію Сахарову
у м. Івано-Франківськ
на вул. Академіка Сахарова
Джерело : [Фотоархів авторки].**

Особистий внесок

**Михайло Дяк – офіцер міліції.
На службі. Початок 1960-их рр.
Джерело : [1, с. 36].**

**У с. Отиневичі Михайло Дяк показує на підвіконні
місце, де в ніч на 9 жовтня 1966 р. залишив брошуру
«Кто такие бандеровцы и за что они борются».
Джерело : [4, арк. 311].**

У роботі систематизовано розпорошені відомості з мемуарної літератури різних національних груп та вперше в межах учнівського дослідження висвітлено постать Михайла Дяка як вузлову фігуру загальнодисидентської солідарності. Уточнено роль Єлени Боннер як координатора медичної допомоги. Матеріали роботи можуть бути використані на уроках історії України та у краєзнавчій діяльності на Івано-Франківщині для популяризації імен героїв опору.

Список використаних джерел

1. **Боннэр Е. Г.** Постскрипtum. Книга о горьковской ссылке. Москва : Интербук, 1990. 333 с.
2. **Галузевий державний архів Служби безпеки України**, м. Івано-Франківськ (далі: ГДА СБУ, м. Івано-Франківськ). Спр. 7536 П. Матеріали слідчого відділу Управління КДБ при РМ УРСР у Івано-Франківській області по звинуваченню Квецка Дмитра Миколайовича, Красівського Зиновія Михайловича, Дяка Михайла Дмитровича, Лесіва Ярослава Васильовича, Кулинина Василя Івановича, 21 березня 1967 р. – 20 грудня 1967 р. : у 15 т. **Т. 6.** 398 арк.
3. **ГДА СБУ**, м. Івано-Франківськ. Спр. 7536 П. Матеріали слідчого відділу Управління КДБ при РМ УРСР у Івано-Франківській області по звинуваченню Квецка Дмитра Миколайовича, Красівського Зиновія Михайловича, Дяка Михайла Дмитровича, Лесіва Ярослава Васильовича, Кулинина Василя Івановича, 21 березня 1967 р. – 20 грудня 1967 р. : у 15 т. **Т. 7.** 322 арк.
4. **ГДА СБУ**, м. Івано-Франківськ. Спр. 7536 П. Матеріали слідчого відділу Управління КДБ при РМ УРСР у Івано-Франківській області по звинуваченню Квецка Дмитра Миколайовича, Красівського Зиновія Михайловича, Дяка Михайла Дмитровича, Лесіва Ярослава Васильовича, Кулинина Василя Івановича, 21 березня 1967 р. – 20 грудня 1967 р. : у 15 т. **Т. 8.** 313 арк.
5. **Дяк Михаил Дмитриевич.** URL: <https://www.gulag-perm36.org/base/dyak-mihail-dmitrievich/> (дата звернення: 19.10.2025).
6. **Дяк О. М.** Михайло Дяк на світлинах, у спогадах, документах. Львів: СПОЛОМ, 2004. 128 с.
7. **Кащук Д.** Меморіальна дошка М. Дяку, с. Кальна. URL: <https://commons.wikimedia.org/wiki/> (дата звернення: 27.10.2025).
8. **Кузнецов Э. С.** Дневники. Париж : Les Editeurs Reunis, 1973. 256 с.
9. **Кузнецов Э. С.** Мордовский марафон. Иерусалим: Изд-во «Став», 1979. 216 с.
10. **Оленюк О.** Михайлу Дяку присвоїли звання «Почесного громадянина міста Івано-Франківська». URL: <https://mi100.info/2025/05/26/myhajlu-dyaku-prysvoyely-zvannya-pochesnogo-gromadyanyna-mista-ivano-frankivska/> (дата звернення: 20.12.2025).
11. **Різник Л.** Дяк Олесь. Енциклопедія Сучасної України / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008, оновл. 2017. URL: <https://esu.com.ua/article-19740> (дата звернення: 14.01.2025).
12. **Сахаров А. Д.** Воспоминания : в 2 т. Москва : Права человека, 1996. Т. 1. 912 с.
13. **Український Національний Фронт:** дослідження, документи, матеріали / упоряд. М. В. Дубас, Ю. Д. Зайцев. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. 680 с.
14. **Хроника текущих событий (1968–1983).** Информационный бюллетень. Выпуски 1–65. Архив Международного Мемориала. URL: old.memo.ru (дата звернення: 26.01.2026).